

Cumhuriyet Dönemi Türk Yükseköğretiminde Rektör Seçimi ve Atamaları

Election and appointment of a Rector in the Republican era of Turkish Higher Education

Durmuş Günay¹, Muharrem Kılıç²

¹YÖK Yürütme Kurulu Üyesi, Ankara; ²Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Antalya

İletişim / Correspondence:

Prof. Dr. Durmuş Günay
YÖK Yürütme Kurulu Üyesi
Bilkent / Ankara
e-posta: dgunay@hotmail.com

Özet

Cumhuriyet dönemi Türk Yükseköğretimi, ülkemizin olağanüstü siyasal koşullarında varlık bulan bir dizi tarihsel kırılmalar eşliğinde şekillenmiştir. Türk Yükseköğretimi, hem akademik ve hem de yönetsel anlamda kendi öz değerlerini ve geleneklerini üretebilmek için imkânına sahip olmamıştır. Otoriter ve vesayetçi algının hegemonyasına açık bir yükseköğretim alanının evrensel değerler üretecek bir kurumsal ve akademik kültür üretmesi imkânsızdır. Bu çalışmada öncelikle, Darülfünun tecrübesinden başlayarak Cumhuriyet tarihinde Yükseköğretimin yönetiminin tayininde benimsenen usulleri tarihsel arkaplanda sunacağız. Daha sonra, 1982 Anayasası ile anayasa ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile yasal bir çerçeveye oturtulan rektör seçim ve ataması meselesine ilişkin tartışmalar çerçevesinde getirilen önerilere değinilecektir. Getirilen bu önerilerin kritiği eşliğinde meselenin çözümüne dair teorik bir çerçeve ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yükseköğretimde tarihsel kırılmalara eşlik eden reform çabalarının olağandışı konjonktürel durumlardan dolayı sağlıklı bir fikri düzlemde gerçekleşmediği ortadadır. Bu yüzden yükseköğretim sistemimizin her türden asli ve arzı meselelerinin bu türden koşullanmışlıklardan bağımsız biçimde tartışma konusu yapılması anlamlıdır.

Anahtar sözcükler: Rektör, rektör ataması, rektör seçimi, Türk Yükseköğretimi.

Abstract

The Republican era of Turkish Higher Education has been shaped under the extraordinary political conditions of country. For that, Turkish higher education could not be able to produce its own core values in the sense of academical and administrative tradition. It is impossible for an higher educational area which is dominated with an authoritarian perception to produce an institutional and academical culture which will produce universal values. In this article we will firstly deal with the procedures for governance of higher education in the Republican Era with its historical background beginning from Darülfünun experience. Then, the 1982 Constitution with the constitutional and the Higher Education Act of 2547 placed a legal framework with the selection and appointment of the rector brought the issue within the framework of discussions on the proposals will be discussed. Into the solution of the issue with a critique of these proposals will be put forward a theoretical framework. Associated with historical breaks in higher education reform efforts because of the unusual cyclical conditions did not occur in a healthy intellectual level is obvious. Therefore, it is significantly important to discuss the essential and incidental issues of all types of higher education system independently from any conditioning.

Key words: Appointment of a rector, election of a rector, rector, Turkish Higher Education.

Yükseköğretim Dergisi 2011;1(1):34-44. © 2011 Deomed

Geliş tarihi / Received: Ocak / January 2, 2011; Kabul tarihi / Accepted: Mart / March 28, 2011;

Online yayın tarihi / Published online: Mayıs / May 26, 2011

Cumhuriyet dönemi Türk Yükseköğretimi, ülkemizin olağanüstü siyasal koşullarında varlık bulan bir dizi tarihsel kırılmalar (1933, 1946, 1960, 1973, 1981) ve tasfiyeler eşliğinde şekillenmiştir. Temelde Türk Yükseköğretimi, devletin belirli bir ideolojiyi ve felsefeyi taşıyıcı ve benimsetici bir aygıt olarak tasarlanmasından ötürü, hem akademik ve hem de yönetsel anlamda kendi öz değerlerini ve geleneklerini sağlıklı bir biçimde üretebilmek için imkânını büyük ölçüde kaybetmiştir. Her türden otoriter ve vesayetçi algının hegemonyasına açık bir yükseköğretim alanının nesnel ve evrensel değerler üretecek bir kurumsal ve akademik kültür üretmesi imkânsızdır.

İdeal anlamda üniversitelerin varoluşunu tanımlamayan ve biçimlendiren tek vazgeçilmez değer 'bilgi değeridir'. Düşünsel ve kurumsal varlığını bu evrensel değer alanı dışında tanımlayan ya da bu değeri örseleyen yanal müdahalelere açık

olan üniversite algısı, parçalı bir zihin ve yaralı bir bilinç düzeyi ile kendi varlık sebebini (raison d'être) inkâr eder. Bu durum, üniversitelerin toplumsal ve siyasal alanda yaşanan konjonktürel şartlar istikametinde savrularak kurumsal ve akademik kültür üretmesini imkânsız kılar. Böylesi bir yükseköğretim algısı açısından üniversite yönetiminin seçimi ve atanması gibi aslında esasa taalluk etmeyen arızı meseleler asli bir mesele haline dönüşür.

Gerçek anlamda akademik özgürlüğün teneffüs edilebileceği bir düşünsel ve kurumsal vasatı imkânsızlaştıran ideolojigemen bir yükseköğretim dünyasında üniversite yöneticisinin (rektör) seçimi ve atanmasının asli bir meseleye dönüşmesi doğaldır. Zira akademik ve yönetsel değerleri tayin edici ve belirleyici aracın ideolojik perspektif olması durumunda, otoriteyi temsil eden yönetici erkin seçimi önem arz eder. Hegemonik bir karaktere sahip olan bu otoritenin 'bilgi değeri' yerine 'güç değeri' ekseninde varlık bulması doğaldır. Bir bilgi kurumu olarak bilginin üretimi, öğretimi ve yayımına odaklanması gereken üniversitenin yönetimi ya da yöneticinin seçimi meselesi bu değer algısı çerçevesinde değerlendirme konusu yapılmalıdır.

Bu çalışmamızda öncelikle, Darülfünun^[1] tecrübesinden başlayarak Cumhuriyet tarihinde yükseköğretimin yönetiminin tayininde benimsenen usulleri tarihsel arkaplanda sunacağız. Daha sonra, 1982 Anayasası (md. 104/b ve 130) ile anayasal ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile de yasal bir çerçeveye oturtulan rektör seçim ve ataması meselesine yaklaşık olarak son 30 yıllık süreçte yapılan tartışmalar çerçevesinde getirilen önerilere değinilecektir. Getirilen bu önerilerin kritiği eşliğinde meselenin çözümüne dair teorik bir çerçeve ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yükseköğretimde tarihsel kırılmalara eşlik eden reform çabalarının olağandışı konjonktürel durumlar ve yükseköğretim hakkındaki isabetsiz yargılardan dolayı sağlıklı bir fikri düzlemde gerçekleşmediği ortadadır. Bu yüzden yükseköğretim sistemimizin her türden asli ve arızı meselelerinin bu türden koşullanmışlıklardan azade bir biçimde tartışma konusu yapılması anlamlıdır.

Tarihsel Arkaplan

1933 Reformu Öncesi Dönem

Cumhuriyet dönemi Türk yükseköğretim tarihinin ilk kurumsallaşma evresini "Osmanlı Üniversitesi" (İhsanoğlu, 2010) olarak devralınan Darülfünun^[1] ile gerçekleştirdiğini ifade edebiliriz. Türk yükseköğretim tarihinde üniversite tecrübe ve geleneğimizin nüvesini oluşturan Darülfünun, Cumhuriyet öncesi dönemde (Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi) oldu-

ğu gibi sonrası dönemde de yoğun ilgi ve beklentilerin odağında yer almıştır (Dölen, 2009, II, 3). Zira yükseköğretim kurumları, Osmanlı'dan Cumhuriyete modernleşme serüveninin yönlendirici kurumsal odaklarından birisi olarak tezahür etmiştir.

Yükseköğretim tarihimizde 1900-1933 dönemi Darülfünun'un kurumsallaşma sürecine tekabül etmektedir. 1924'te Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk imzasıyla yayımlanan talimatnamenin 18. maddesine göre Maarif Vekili, Darülfünun Reisi olarak belirlenmiştir. İlgili düzenlemeye göre vekil, Darülfünun Emini (Rektör) vasıtasıyla Darülfünun'a nezaret edecektir (Ayni, 2007; Dölen, 2009, II, 4). Darülfünun Emini (Rektör) umum müderris ve muallimler tarafından üç yıllığına seçilir ve yeniden seçilme hakkına da sahiptir. Rektörün seçimi öğretim üyelerine bırakılmaktadır. Ancak bakanlığa (vekâlet) en çok oy alan iki kişi arasında tercih yapma imkanı tanınmıştır (Bilsel, 1943, s. 130).

1933 Reformu (1933-1946 Dönemi)^[2]

31.5.1933 tarih ve 2252 sayılı yasa ile İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün kuruluşlar 31 Temmuz 1933 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır (md. 1) (Ataünal, 1993, s. 230). Bu yasal düzenleme, Türk yükseköğretim tarihinde Cumhuriyet öncesi dönemin yükseköğretim tecrübesinden kopuşu ve köklü bir reform sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu kopuşa yol açan temel etkenlerin başında, Darülfünun'un kurumsal olarak yeni Cumhuriyetin kurucu ideolojisine ve inkılaplarına yeterince sahip çıkmaması gelmektedir. Yine bununla ilişkili olarak, Cumhuriyet döneminin dil ve tarih tezlerine karşı eleştirel bir tutum sergilemesi söz konusu köklü reformun temel etkenlerini oluşturmuştur (Dölen, 2009, III, 3, 5).

11 Ekim 1934 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararnamesi olarak yayımlanan İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi, 'Rektörün, Maarif Vekilinin önerisi üzerine üçlü kararnameyle atanmasını' öngörmüştür (Ataünal, 1993, s. 232; Gürüz, 2008, s. 59). Böylece yükseköğretim yönetiminin belirlenmesinde 1933 reformu öncesi dönemdeki seçim sistemi terk edilmiştir.

Atama sisteminin benimsendiği bu yükseköğretim döneminde rektörün görev ve sorumluluk alanı, 'üniversiteyi temsil etmek, üniversite teşkilatını düzenlemek, akademik çalışmalarını yürütmek ve denetlemek, üniversitenin bütün kurumlarla iletişimini sağlamak, mali konularda ita amiri olmak' şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca söz konusu özel yasa çerçevesinde rektör, fakülte kurullarını ayrı ayrı veya bir arada toplantıya davet edebilme ve bunlara başkanlık da edebilme yetkisine sahip olmuştur. Rektör atamalarına benzer biçimde profesörlük

[1] Türk yükseköğretim tarihinde Darülfünun tecrübesinin ortaya çıkışı ve kuruluşunun tarihsel arkaplanı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Dölen, 2009, I, 18 vd. Tekeli, 2010, s. 91-121.

[2] 1933 Üniversite reformunun tarihi arkaplanı çerçevesinde tahlili için bkz., Tekeli, 2010, s. 127-162.

kadrosuna atama da fakülte kurulu tarafından gösterilen 2-3 aday arasından Milli Eğitim Bakanınca gerçekleştirilmiştir (Doğramacı, 2007, s. 15).

Bu dönemde gerçekleşen yükseköğretim reformunun amacı, Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel hedef ve amaçlarına paralel bir biçimde üniversitelerdeki eğitim-öğretim ve araştırma çalışmalarının yanı sıra üniversite yönetim düzeninin de çağdaş Batı yükseköğretim kurumlarının düzeyine çıkarılmasıdır. Bu çerçevede söz konusu reform, “üniversitelerin toplumun seçtiği organlar tarafından denetlenmesi” ilkesini esas almıştır (Doğramacı, 2007, s. 16).

Nitekim söz konusu dönem ve sonrasında ağırlıklı biçimde Batı yükseköğretim dünyasının yönetim düzeninde atama usulü kabul edilerek üniversitelerin halk tarafından seçilip icra makamına getirilen erkin denetimine açık tutulması ilkesi benimsenmiştir. Bu açıdan atama usulü, devletin sosyal ve ekonomik kalkınmasında siyasi sorumluluğu taşıyan ve bu noktada denetime açık olan seçilmiş erkin etkin denetimi açısından oldukça etkin bir mekanizma sunmaktadır.

1946 Tarihli 4936 Sayılı Düzenleme (1946-1960 Dönemi)

Türk siyasi tarihinde önemli bir kırılma evresine tekabül eden çok partili demokratik döneme geçiş (1946) doğal olarak yükseköğretim tarihimizde de bir dönüşümün yaşanmasına yol açmıştır. Dönemin egemen ruhu ve söylemini oluşturan demokrasi kavramının üniversite yapıya kurum içi yöneticilerin seçimine indirgenen bir özerklik algısı şeklinde tezahür ettiğini ifade edebiliriz. Ancak yukarıda değinildiği üzere, üniversite yöneticilerinin (rektör ve dekanlar) öğretim üeleri tarafından seçilmesini öngören söz konusu özerklik algısı, Cumhuriyet dönemi yükseköğretim düşüncesinin öykünmüş olduğu çağdaş Batılı ülkelerde pek yaygın olmayan bir anlayış olarak karşımıza çıkmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık üniversitelerinde yetkilerle donatılmış yöneticilerin (*president, vice-chancellor, principal*) öğretim üeleri tarafından seçilmesine bu ülkelerin tarihinde hiç rastlanmamıştır (Doğramacı, 2007, s. 4).

Nitekim OECD'nin 2003 yılında yayınlanan yükseköğretim kurumlarında özerklik kriterleri arasında rektörlerin ya da yöneticilerin hangi usul ve yöntemle seçileceğine dair bir parametre olmadığını görmekteyiz. Sekiz ana başlık altında söz konusu parametreler şöylece sıralanmaktadır:^[3]

- Bina ve donanımın mülkiyetine sahip olmak
- Borç almak

- Bütçelerini amaçlarına ulaşmak için harcamak
- Akademik yapıyı/ders içeriğini belirlemek
- Akademik personeli işe almak ve işten çıkarmak
- Maaşları belirlemek-
- Öğrenci kayıt sayısını belirlemek
- Öğrenci harç seviyesini belirlemek.

“Bu dönemde yükseköğretim alanı, Türk yükseköğretim tarihinde ilk kez bir kanuni düzenleme ile yasal bir çerçeveye oturtulmuştur. Söz konusu yasal düzenleme 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı bu kanundur.^[4] 4936 sayılı bu Üniversiteler Kanunu ile rektörler, üniversite bünyesindeki fakültelerin profesörler kurullarının ortak toplantısında iki yıl için seçileceği öngörülmüştür. Rektörün her seçim döneminde farklı bir fakülteden olmak üzere salt çoğunlukla seçileceği esası benimsenmiştir (md. 12).

İlgili kanunda yer alan Profesörler Kurulu (md. 6), fakültenin profesörlerinden, bir dersin öğretimi ile bağımsız olarak görevlendirilen doçentler, profesörü bulunmayan bir kürsünün yönetimi ile görevlendirilen doçentlerden ve ayrıca profesörlerden ve ayrıca profesörler adedinin yarısı kadar doçentten oluşmaktadır. Profesörlerin sayısı tek ise, oran tespit edilirken buçuklar bire yükseltilir. Profesörler kuruluna, profesörlerin sayısının yarısı oranında katılacak doçentlerin sırasının tespitinde eylemlilik kıdemi esas tutulur. En son sıradakiler eşit kıdemli ise, kurula katılacak doçentler bunlar arasından her ders yılı başında kura ile seçilir.

İlgili yasal düzenleme ile rektörün görev ve sorumlulukları şöyle belirlenmiştir:

- Üniversitenin yönetim işlerinden sorumludur.
- İlgili kurullara başkanlık eder ve alınan kararları uygular.
- Fakülteler arası koordinasyon ve düzenli çalışmayı temin etmekle yükümlüdür.

1960 Tarih ve 115 Sayılı Düzenleme

27 Ekim 1960 tarihli ve 115 sayılı kanun, Milli Eğitim Bakanının üniversiteler üzerindeki yetkilerini kaldırmıştır. 4936 sayılı Üniversiteler Kanununda bir takım değişiklikler yapılmakla birlikte, rektörlerin atanması konusundaki sistem devam etmiştir.

Rektörlerin görev ve yetkilerine ilişkin bazı ilave düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre, rektörler, fakülteler üzerinde denetleme yetkisine sahip olmuştur. Yönetim, öğretim ve bi-

[3] OECD, *Changing patterns of governance in higher education*, Chapter 3, 2003, s. 63. Söz konusu özerklik göstergeleri açısından vakıf üniversitelerinin değerlendirilmesi konusunda bkz., Günay, D. “Vakıf üniversitesi statüsü ile kalite güvencesi ve akreditasyon ilişkisi”, *Türkiye'nin 2023 Vizyonunda vakıf üniversiteleri*, (Ed., İ. Bircan), Ankara 2008, s. 269-270.

[4] 79 maddelik kanun metni için bkz., Dölen, *Türkiye üniversite tarihi, Osmanlı döneminde Darülfünun*, V, 324-340.

limsel araştırma işlerinin yürütücüsü olmuştur. Gördüğü aksaklıkları senatoya bildirir ve aksaklığa sebep olanlar hakkında gerekli kararlar alınmasını teklif eder. Rektör kendi yetkisinde olan işleri yerine getirmediği takdirde, ilgili dekan ve öğretim üyeleri ile birlikte sorumlu olur.

İlk kez 1961 Anayasası ile yükseköğretim alanı anayasal bir düzenleme konusu yapılmıştır. Anayasanın ilgili 120. maddesinde üniversitelerin ancak devlet eliyle ve kanunla kurulabileceği öngörülmüştür. İlgili maddedeki “*Üniversiteler kendi seçtikleri organlar tarafından yönetilirler*” şeklindeki düzenleme, üniversite yönetiminin öğretim üyelerinin seçimi şeklinde algılanan özerklik algısını anayasal bir zemine oturarak daha güçlü bir biçimde tahkim etmiştir. Anayasal bir norma dönüşen bu çarpık algı, öğretim üyelerine “yapay” bir dokunulmazlık alanı yaratmıştır. Benimsenen bu çerçeveye yükseköğretim alanında 1933 Reformu öncesi döneme geri dönüşü ifade ettiği söylenebilir. Bu özerklik algısı, üniversiteleri etkin dış denetime kapatarak, öğretim üyelerince seçilen yöneticilerin denetimine bırakmıştır (Doğramacı, 2007, s. 17). Bu durum öncelikle kurumsal olarak üniversitelerin, çağdaş yönetim algısının temel ilkeleri olan saydamlık ve hesap verebilirlik açısından zaafa uğramasına yol açmıştır. Ayrıca, söz konusu özerklik algısının yarattığı bu kurumsal mağruriyet üniversite hocalarında kendinden menkul bir otorite, bir kültür ve değer alanı yaratmıştır. Bu kültür ve değer alanı her yönüyle toplumsal taleplere kapalı^[5] ve seçkinci davranış kodları ve dünyası yaratmıştır.

1973 Tarih ve 1750 Sayılı Düzenleme (1973-1981 Dönemi)

Türk Yükseköğretim tarihinde ilk olarak “Yüksek Öğretim Kurulunun” kurulmasını öngören 20 Haziran 1973 tarih ve 1750 sayılı kanun yeni bir sistem öngörmüştür. Ancak ilgili yasanın Yüksek Öğretim Kurulunun teşkiline dair hükmü Anayasa mahkemesinin kararı ile ilga edilmiştir. Yükseköğretim tarihimizde ilk kez öngörülen bu üst kurulun öncelikli görevi, yükseköğretim alanına yön vermek amacıyla gerekli inceleme, araştırma ve değerlendirmeleri yapmaktır. Bunun yanı sıra söz konusu kurul yükseköğretim kurumları arasında koordinasyonu sağlamakla sorumludur. Yasanın ilgili maddesinde (md. 4) kurulun görev ve sorumluluk tanımı şöyle yapılmaktadır. “*Yüksek öğretimin bütünlüğü anlayışı içinde çağdaş bilim ve teknolojinin gereklerine ve Devlet Kalkınma Planının temel ilke ve politikalarına uygun olarak yüksek öğretim alanına yön vermek amacı ile gerekli inceleme, araştırma ve değerlendirmeleri*

yapmak, yüksek öğretim kurumları arasında koordinasyonu sağlamak, uygulamaları izleyerek yetkili makam ve mercilere önerilerde bulunmakla görevli bir kuruldur.”

İlgili yasa ile rektörlerin ve dekanların seçim ve atamasında yine seçim usulü benimsenmiştir (md. 6). Söz konusu düzenleme, tüm öğretim üyelerinin bir arada yapacakları toplantıda rektörün, 3 yıl için salt çoğunlukla seçileceğini öngörmüştür. Ancak ilgili hüküm, kısıtlayıcı bir düzenleme ile aradan iki dönem geçmeden bir kişinin yeniden rektör olarak seçilemeyeceğini vaaz etmiştir.

İlgili yasa seçim ile göreve gelen rektörün yetki ve sorumluluklarını şöyle belirlemiştir: Rektör, üniversite kurullarına başkanlık etmek ve bunların kararlarını uygulamakla görevlidir. Üniversiteye bağlı kuruluşlar arasında düzenli çalışmayı temin eder. Öğretim yılı sonunda genel durumu ve işleyişi hakkında Yüksek Öğretim Kuruluna bir rapor sunar. Bütün üniversitenin ilgili kuruluşları üzerinde genel bir denetleme yetkisine sahiptir. Bunun için gerekli denetlemeleri yapar. Gördüğü aksaklıkları giderecek tedbirlerin alınmasını sağlar. Rektör, kendi yetkisinde olan bu işleri yapmadığı takdirde, ilgili dekan, müdür ve öğretim üyeleri ile birlikte sorumludur.

1981 Tarih ve 2547 Sayılı Düzenleme

12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından anayasal düzenleme yapılmadan önce yasalara 1981 tarih ve 2547 sayılı kanun Türk yükseköğretim tarihinde ikinci kapsamlı yasal düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk siyasi tarihinde bir kırılma evresine tekabül eden askeri darbenin ardından yapılan bu düzenleme, devletin yapısal statüsünü normatif bir temele dayandırma amacı güden anayasal çerçeveye belirlenmeden önce çıkarılmış olması yönüyle dikkat çekicidir. Hukuk teorisi açısından, hukuk düzeni içerisinde diğer norm türlerini biçimlendiren ya da çerçevesini çizen anayasayı tarihsel açıdan önceleyen bu düzenleme tabiatıyla bir takım anayasaya aykırılıkları bünyesinde taşımaktadır. Nitekim bu aykırılıklardan birisi de doğrudan konumuzla ilgilidir. Şöyle ki, Anayasamızın ilgili 130. maddesinin 6. fıkrasında ‘rektörlerin Cumhurbaşkanıınca seçilip atanacağı’ hüküm altına alınmışken, Yüksek Öğretim Kanununun ‘Üniversite Organları’ ana başlığı altında rektörlük makamına ilişkin düzenleme içeren 13/a maddesinde “*Vakıflarca kurulan üniversitelerde rektör adayları*

[5] Örneğin, 1962 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), üniversitelerden, daha fazla öğrenci almalarını istemiştir. Ancak, özerk oldukları öne süren üniversiteler bu talebi reddetmişlerdir. Planlı dönemin başından 1975’e kadar 11 yeni üniversite daha kurulmuş ve üniversite sayısı 19’a çıkmıştır. Ancak, 1975 yılında üniversitelere ve akademilere alınan öğrenci sayısı 49,542 iken, bu sayı 1982’ye gelindiğinde 41,574’e düşmüştür. Bkz., Atıfınal, A. *Cumhuriyet döneminde yükseköğretimdeki gelişmeler*, Ankara 1993, s. 73.

nın seçimi ve rektörün atanması ilgili mütevellî beyet tarafından yapılır” hükmü getirilmiştir. Görüldüğü üzere, ilgili yasal düzenlemenin anayasaya aykırı bir biçimde anayasamızda Cumhurbaşkanının yürütme alanına ilişkin görev ve yetkileri kapsamında düzenlenen rektör seçimini (md. 104), vakıf yükseköğretim kurumlarında mütevellî heyetin yetki alanına dahil etmektedir. Bu tartışmalara girmeksizin normlar hiyerarşisi bakımından hukuk sistemimizin de benimsediği çerçeveye uygun olarak öncelikle 1982 Anayasasının öngördüğü rektör atama rejimine değineceğiz.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 104. maddesinde, Cumhurbaşkanının yürütme alanına dair yetkileri kapsamında “üniversite rektörlerini seçmek” yer almaktadır. Ayrıca daha spesifik olarak Anayasanın yükseköğretim kurumlarına ilişkin 130/6. maddesinde ‘rektörlerin Cumhurbaşkanınca seçilip atanacağı’ dermeyan edilmektedir.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun değişik 13/a maddesine göre, yükseköğretimden sonra en az 15 yıl başarılı hizmet vermiş, tercihen devlet hizmetinde bulunmuş ikisi üniversitede profesör olmak üzere, dört kişi arasından Devlet Başkanınca beş yıl için atanır. Önerilenler atanmadığı ve iki hafta içinde yeni adaylar gösterilmediği takdirde, Devlet Başkanınca doğrudan atanır.

Ancak atama usulünü benimseyen bu anayasal ve yasal çerçeve Yükseköğretim Kurulunun kuruluşundan itibaren yaklaşık on yıllık süreçte farklı çevrelerde tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Özellikle ‘üniversite özerkliği’ çerçevesinde yürütülen bu tartışmaların ve yöneltlen eleştirilerin ana konularından birisini ‘rektör atamaları’ meselesi oluşturmuştur. Bu tartışmalar, siyasi düzlemde YÖK yasasının değiştirilmesi yönünde bir iradenin tezahür etmesine yol açmıştır. Öyle ki, 1992 yılında koalisyon hükümeti (DYP-SHP) döneminde bir yasa taslağı hazırlığı söz konusu olmuştur. Söz konusu taslak, YÖK’ün yetkilerinin Üniversitelerarası Kurula devri, rektörlerin yetkilerinin azaltılması ve öğrenci konseylerinin kurulması gibi konuların yanı sıra rektör seçim ve atama usulüne dair de bir değişiklik öngörmüştür. Buna göre, ‘rektör adayları iki kademeli olarak seçilecek olup, önce öğretim üyeleri rektörü seçecekleri seçecek, daha sonra bunların belirlediği dört aday arasından rektörü Cumhurbaşkanı atayacaktır’. Yine dekanlar da fakülte kurulunun seçeceği üç kişi arasından Üniversitelerarası Kurul tarafından atanacaktır (Tekeli, 2010, s. 297).

Dönemin siyasi iktidarı tarafından hazırlanarak TBMM’ye sunulan hükümet tasarısında rektör seçim ve atama usulüne dair şöyle bir düzenleme öngörülmüştür: ‘Rektörler, ilgili üniversiteye bağlı fakülte dekanları, enstitü mü-

dürleri, meslek yüksek okulu müdürleri ile öğretim üyeleri tarafından seçilecek 10 öğretim üyesiyle, öğrenci konseyi tarafından belirlenen bir öğrenciden oluşan kurul tarafından her biri ayrı fakülteden olmak üzere belirlenecek üç aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır.’ Ancak hazırlanan yasa tasarısından farklı olarak, rektör seçim ve atama usulüne dair 2547 sayılı yasanın 13. maddesinde 1 Temmuz 1992’de değişiklik yapılmıştır. Rektör seçiminde YÖK’ü devre dışı bırakan bu tasarının öngörüsü dışında bir değişiklik söz konusu olunca koalisyon hükümetinde siyasi bir kriz yaşanmıştır. TBMM’de yasalaşma sürecinde yapılan müdahalelerle, tasarıda ‘seçim usulü’ düzenlemeye esas alınmıştır. Bu gelişme üzerine başından beri rektör seçimlerinde atama usulünü savunan dönemin YÖK başkanı İhsan Doğramacı, 10 Temmuz 1992’de başkanlıktan istifasını Cumhurbaşkanına sunmuştur (Tekeli, 2010, s. 299-300).

Böylece Yükseköğretim Kanununun ilgili maddesinde (13/a) yapılan bu değişiklik ile atama usulü yerine seçim usulü benimsenmiştir. İlgili değişiklik ile rektörlerin üniversite öğretim üyeleri tarafından profesörler arasından seçilecek adaylar arasından Cumhurbaşkanınca atanacağı öngörülmüştür. Rektörlük süresi konusunda ilgili düzenleme iki kısıtlayıcı hüküm getirmiştir: Buna göre rektörlük süresi 4 yıldır ve bir öğretim üyesi iki dönemden fazla rektör olarak seçilemez.

İlgili düzenleme seçim usul ve esasına dair bir takım teknik hükümler de getirmiştir. Buna göre, rektör adayı seçimi gizli oyla yapılır ve oy veren her öğretim üyesi oy pusulasına yalnız bir isim yazabilir. Ayrıca birinci toplantıda öğretim üyelerinin en az yarısının hazır bulunması şarttır. Bu sağlanmadığı takdirde toplantı 48 saat ertelenir ve nisap aranmaksızın seçime geçilir. Bu toplantıda en çok oy alan 6 kişi aday olarak seçilmiş sayılır. Bunlardan YÖK’ün seçeceği üç kişiden biri rektör olarak atanmak üzere Cumhurbaşkanına sunulur.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun ilgili maddesinde yapılan son değişiklik ile (değişik birinci paragraf: 18/6/2008-5772/2 md.) rektör seçimi ve atamasına ilişkin düzenlemede kısmi revizyon yapılmıştır;

“...Yükseköğretim Genel Kurulunun bu adaylar arasından seçeceği üç kişi Cumhurbaşkanlığına sunulur. Cumhurbaşkanı, bunlar arasından birini seçer ve rektör olarak atar. Yeni kurulan üniversitelere, rektör adayı olarak başvuran profesörler arasından Yükseköğretim Genel Kurulunun seçeceği üç aday Cumhurbaşkanlığına sunulur. Cumhurbaşkanı, bunlar arasından birini seçer ve rektör olarak atar...” 2008 yılında yapılan bu değişiklik ile yeni kurulan üniversitelere atanacak olan rektörlerin adaylığı ve atanma sürecine ilişkin ilave düzenleme getirilmiştir.

Rektör Seçim ve Atama Sisteminde Önerilen Usuller ve Değerlendirilmesi

Mütevelli Atama Usulü

Üniversitelerde rektör seçim ve atamasında önerilen usullerin başında mütevelli atama usulü gelmektedir. Getirilen bu önerinin Türk yükseköğretim tarihinde ODTÜ ve Hacettepe üniversitelerinde pratik örnekliliği söz konusu olmuştur. Özellikle ABD'deki üniversite yönetim sisteminin esas alındığı, 04.06.1959 tarih 7307 sayılı özel bir kanunla kurulmuş olan ODTÜ modeli kaydedilmektedir. Bu model, 1946 tarih ve 4936 sayılı ve 1960 tarih ve 115 sayılı yükseköğretim alanını düzenleyen genel kanunların dışında ayrı ve özel bir yasal çerçeveye dayanmaktadır. ODTÜ modeli, ilgili özel kanun çerçevesinde üniversitenin yönetim ve denetiminden sorumlu olan 9 kişilik bir mütevelli heyet öngörmektedir. Bu sistemde rektör (md. 4), üniversite dışından mütevelli heyet tarafından doğrudan atanabilmektedir (Doğramacı, 2007, s. 18-19; Gürüz, 2008, s. 63).

Benzer biçimde 8 Temmuz 1967 tarih ve 892 sayılı kanunla kurulan Hacettepe Üniversitesi, dönemin yükseköğretim düzenini tanzim eden yerleşik hukuki yapının dışında özgün bir yasal zemine dayanmıştır. Ancak 1961 anayasasının yükseköğretimin yönetimine dair 'üniversitelerin kendi seçtikleri organlar aracılığıyla yönetilebileceği' ilkesi, ilgili yasanın rektör seçimlerinde mütevelli sisteminin benimsenmesini imkânsız kılmıştır. İlgili yasanın 4. maddesi, rektörün üniversite senatosu tarafından beş yıl için seçileceğini öngörmüştür. Bu düzenlemeye göre 'dönem süresi biten rektör üç defadan fazla olmamak üzere birer yıl süre ile yeniden seçilebilir' (Doğramacı, 2007, s. 19-20, 66). Buna göre rektörlük seçiminde, 4936 sayılı yasada öngörülen çerçeveye göre daha dar kapsamlı bir seçici kurul olan üniversite senatosu öngörülmüştür.

Türk yükseköğretim tarihinde ilk kez 1982 anayasasının 130. maddesinde getirilen bir yenilik ile "*kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından, devletin gözetim ve denetimine tâbi yükseköğretim kurumları kurabileceği*" hüküm altına alınmıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere 2547 sayılı Kanununun 13/a. maddesinde vakıflarca kurulan üniversitelerde rektör seçimi ve atanma yetkisi mütevelli heyete verilmiştir. Böylece vakıf yükseköğretim kurumlarında halen cari olan mütevelli sisteminin de Türk yükseköğretim tarihinde bu yönde bir tecrübeye tekabül ettiğini ifade edebiliriz.

Yükseköğretim yönetimi konusunda yükseköğretim tarihimize yaşanan bu tecrübeler ve dünyada yükseköğretim ala-

nındaki baskın yönetsel eğilimler^[6] göz önünde bulundurularak mütevelli heyet sistemi öneri olarak getirilmektedir. Sistemin işleyişi açısından getirilen önerilerde rektör seçimini gerçekleştirecek olan mütevelli heyetin teşkili için farklı bir seçici kurul öngörülmektedir. Önerilen seçici kurulu oluşturacak olan üyeler merkezi ve yerel yönetim temsilcilerinin yanı sıra üniversitenin yerleşik olduğu kentin meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri temsilcilerini de kapsamaktadır. Örneğin getirilen önerilerden birisinde seçici kurul şöyle kompoze edilmektedir:

Üniversitenin bulunduğu ilin Valisi başkanlığında, Belediye Başkanı, Baş Savcı ve Kıdemli Hakimi, Garnizon Komutanı, Ticaret ve Sanayi Odaları Başkanları, vergi rekortmenleri, meslek kuruluşları temsilcileri, sivil toplum örgütleri temsilcilerinden oluşur. Öngörülen seçici kurulun başlıca görevi ildeki üniversiteleri yönetecek mütevelli heyet üyelerini seçmektir. Belirli periyotlarla toplanan bu kurul, süresi dolan mütevelli heyet üyeleri yerine yenilerini seçme görevini üstlenir. İlgili seçici kurul, mütevelli heyet üyelerini topluma mâl olmuş, o üniversite mensubu olmayan ya da herhangi bir toplumsal kesimin temsilcisi olmayan, üniversiteye bağış yapacak veya yaptıracak kişiler arasından seçer (Mutlu, 2009, s. 43).

Görev tanımı açısından mütevelli heyet, öncelikle kamuya karşı üniversiteyi temsil makamındadır. Ancak heyet, akademik konularla doğrudan ilgili değildir. Üniversiteyi yöneten bir kurul olarak tasarlanan mütevelli heyetin temel görevlerinin başında, üniversitede rektörlerin sözleşmesini hazırlayarak atama ve tayini gelmektedir. Ayrıca mütevelli heyetin bir diğer görevi, dekan ve bölüm başkanları ile her unvan kademesindeki öğretim üyelerini atamak, üniversiteye mali kaynak yaratmak ve ayrıca üniversiteye tahsis edilen kaynakları girişimci bir zihniyetle yönetmektir (Mutlu, 2009, s. 44).

Mütevelli Heyet Yönetimi Modeline

Yönelik Eleştiriler

Rektör seçim ve atama sürecinde ve sonrasında üniversitelerde yaşanan sorunların çözümü bağlamında önerilen mütevelli sisteminin de bir takım sorunlar doğuracağı ifade edilmektedir. Bu sistem, 2547 sayılı yasada rektörler için öngörülen güç temerküzünün birden fazla kişinin ya da heyetin uhdesine tevdiine yol açabilir. Nitekim vakıf yükseköğretim kurumlarının yönetim ve tedviri tecrübemizde gördüğümüz sarkıncalar kamu üniversitelerinde de ortaya çıkabilir. Daha açık biçimde ifade edilecek olursa, vakıf yükseköğretim kurumlarında mütevelli heyeti ve başkanının emrinde bir 'işçi statüsünde' olan rektörün akademik vizyonu geliştirme hedefinden

[6] Dünyada yükseköğretim yönetimi modelleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Doğramacı, İ., *Türkiye'de ve dünyada yükseköğretim yönetimi*, 2007, s. 30-44.

uzak bir profil olarak ortaya çıktığı tecrübenin bir benzerinin devlet üniversitelerinde de yaşanması söz konusu olabilir.^[7]

Üniversite yönetiminin belirlenmesinde yaşanan bu sorunların çözümünü üniversite dışında değil, içeride aramanın gerekliliği öngörülmektedir. Bu çerçevede üniversitelerde yönetsel yetki ve sorumlulukların geniş katımlı kurullara verilmesi gereklidir. Rektörlerin görev sürelerinin ise bir dönem ile sınırlı olması ve her dönem başka bir bilim grubundan rektörün seçilmesi uygun olacaktır. Bunun temini amacıyla üniversitelerde fakülte ve yüksekokullar Üniversitelerarası Kurul tarafından birkaç gruba ayrılmalıdır. Rektörler her dönem, sırasıyla, bu gruplardan seçilmelidir. Seçimde adaylardan birisi yüzde elli oy alamadığı durumda iki tur seçim yapılmalıdır. Öğretim üyesi sayısı yüzden az olan üniversitelerde rektörler ve dekanlar, sorumlu oldukları gelişmiş bir üniversitenin senatosu tarafından seçilmelidir. Seçici sayısı azaltılarak her fakülte ve yüksekokuldan kıdem sırasına göre önceden belirlenen en çok elli profesör, her fakülteden yine kıdeme göre saptanan üçer doçent, birer yardımcı doçent temsilcisi seçici olmalıdır. Buradaki ince nokta, seçicilerin kıdem sırasına göre belirlenmesi ve böyle olduğu için de ayrışmanın önlenmesi olacaktır. Bu anlayış, 1946 tarih ve 4936 sayılı yasadaki uygulama ile benzerlik arz etmektedir (Hatipoğlu, 2010).

Seçim Sisteminin Değerlendirilmesi

Cumhuriyet dönemi Türk siyasi tarihinde demokratik yönetim algısının hem toplumsal hafızada ve hem de kurumsal yapıda kökleşmesi, özellikle 1946'da çok partili demokrasiye geçiş ile birlikte ivme kazanmıştır. Demokratik yönetim anlayışı, devlet yönetiminde olduğu üzere, yükseköğretimin yönetiminde de ilgililerin eşit haklar temelinde belirleyici olmalarını öngörmektedir. Bu anlayış doğrultusunda 1946 ve 1973 tarihli düzenlemeler, seçim usulünü benimsemiştir. Bunun yanı sıra, yukarıda işaret edildiği üzere, yöneticilerin seçimine indirgenen özerklik algısı da bu tercihin (seçim usulü) yerleşmesine katkı sağlamıştır.

Üniversitelerde seçim usulünün uygulanmasında öğretim üyelerinin özgür iradeleri ile seçme hakkını kullanmalarına imkân tanımayan bir takım kısıtların varlığından söz edebiliriz. Üniversite yönetiminin belirlenmesinin yanı sıra, kurumsal hedef ve politikaların tayininde de katılımcılığı ifade eden seçim, bazen 'oylamada gizlilik ilkesinin' ihlalden ötürü öğretim üyelerinin özlük haklarının zedelenmesine yol açmaktadır. Böylece yükseköğretim yönetiminin belirlenmesinde seçim usulünün benimsenmesi, özgür bir biçimde öğretim üyelerinin demokratik katılımını mümkün kılmamaktadır.

Nitekim seçim usulünün benimsenmesi, üniversitelerde kuptlaşmaya yol açtığı, seçim kaygısıyla rektör adaylarının akademik değerleri ve ölçütleri zedeleyici yollara tevessül ettikleri şeklinde eleştirilere yol açmaktadır. Seçilme kaygısı ile kadro dağıtımında haksızlık yapıldığı, rektör adayını desteklemeyen öğretim üyelerinin özlük haklarının zedelenmesi ve akademik ehliyet ve liyakat esasını ortadan kaldırdığı yönündeki eleştiriler gündeme gelmektedir. Seçim sisteminin benimsenmesine ilişkin bu türden eleştirilerin, ne yazık ki demokratik kültürümüzdeki zaafırlar dolayısıyla ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Öğretim üyelerinin seçim ve tercihlerinin seçim sonrası bir hesaplaşmaya ve akademik özerklikleri açısından bir kısıtlanmaya yol açmaması için yönetsel erki kullananlar karşısında yönetilenlerin akademik özgürlükleri ve özlük hakları yasal koruma altına alınmalıdır. Bunun gerçekleşebilmesi ise, ilgili mevzuatımızda rektörlere verilmiş olan yetki yoğunlaşmasına eklenen seçilmiş olma duygusunun yarattığı güç vehmini ortadan kaldıracak yeni bir düzenleme ile mümkündür. Böylesi bir düzenleme, bu güç temerküzünün ortadan kaldırılmasını temin edecek ve seçilmiş rektörün düşünsel ve kişisel tercihlerinin öğretim üyelerinin tercihlerini mahkûm etmesinin önünü kesecektir.

Yukarıda da değinildiği üzere, 1992 tarihli değişiklik öncesinde atama usulünü benimseyen Yükseköğretim Kanununun getirmiş olduğu düzen içerisinde yönetsel yetki ve sorumluluklar, atayan makama karşı hesap vermeyi öngörmektedir. Buna bağlı olarak atanmış olan rektör ile öğretim üyeleri ya da kurum çalışanları arasında seçim atmosferinin doğasında yer alan seçmen ilgilerinin pragmatik değerlerine yönelme kaygısı yer bulmamaktadır. Bu kaygı, yükseköğretimin temel universal hedeflerden uzaklaşmasına ve güç-çıkâr ilişkisine endekslenen popülist bir üniversite yönetim anlayışına yol açmaktadır. Sonuç olarak ne yazık ki seçim usulü, zaman zaman üniversitelerde seçici tercihlerin ödüllendirildiği, muhalif tercihlerin hak ihlallerine maruz kaldığı bir düzenek yaratmaktadır. Bu sakıncaların ya da mahzurların giderilebilmesi için, yeniden seçim usulünü esas alan 1992 tarihli değişiklik öncesine dönülmeli ya da rektörlerin görev ve yetki alanı sözünü ettiğimiz dengeler çerçevesinde kısıtlanarak yeniden düzenleme konusu yapılmalıdır.

Tarihsel ve Kavramsal Çerçeve

Atama Usulünün Değerlendirilmesi

Türk siyasi tarihinde çok partili döneme geçiş ve 1950 sonrası Demokrat partinin iktidarı ile birlikte Türk yükseköğretiminde yapısal ve yönetsel bir dönüşümün yaşandığı ifade

[7] Vakıf Yükseköğretim kurumlarının idaresinde yönetim zafiyetine yol açan yönlerin somut örnekleri, ilgili kurumlara ilişkin Yükseköğretim Kurulu 'Vakıf Yükseköğretim Kurumları Komisyonunca' periyodik olarak hazırlanan raporlarda yer almaktadır.

edilebilir (Gürüz, 2008, s. 62). Bu dönüşüm, aslında dünya ölçeğinde yükseköğretim algısında yaşanan küresel dönüşüme koşut olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu gelişmenin izini, genel anlamda üniversitenin tarihi-kurumsal yapısındaki gelişim evrelerinde sürebiliriz. Farklı perspektiflerden hareketle farklı evrelerin tespiti mümkün olmakla birlikte, bir genelleme ile Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin benimsemiş olduğu üçlü evreden (Kilise merkezli üniversite; Ulus devlet üniversitesi; Bilgi toplumu üniversitesi) söz edebiliriz (Tekeli, 2003, s. 53).

İçinde bulunduğumuz üçüncü evrenin yükseköğretim yönetimi açısından öngörülen yönetici profilinde bir değişim söz konusudur. Buna göre, klasik ulus devlet üniversitelerinde meslektaşlar arası yönetim modeli benimsenmiş ve rektörlerin görev süreleri kısa bir zaman dilimi olarak belirlenmiştir. Bu yönetim modelinde yönetici ya da rektör, eşitler arasında birinci (*primus inter pares*) olarak düşünülmüştür. Öte yandan bilgi toplumu üniversitesinde (*multiversite*) yönetim modeli, kısmen kollegial ve kısmen de toplam kalite anlayışına dayanan girişimci yönetsel algı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönetim modelinde uzun süreli bir dönem için atanan yöneticinin liderlik özelliği ön plana çıkmaktadır (Tekeli, 2003, s. 53).

Ortaçağda dünya yükseköğretim tarihinin ilk üniversite örneklerinden birine (Oxford) beşiklik eden Birleşik Krallık'ta (İngiltere, İskoçya, Galler, Kuzey İrlanda) üniversite yöneticisi, *Chancellor* ve *Vice-Chancellor* olarak adlandırılmaktadır. Birleşik Krallık'ta *Chancellor* görevi genellikle kral, kraliçe, prens veya vali gibi kişiler tarafından üstlenilir. Üniversitelerde asıl sorumlu yönetici *Chancellor* tarafından atanan *Vice-Chancellor*'dır (Doğramacı, 2007, s. 6, 30-31). Roma İmparatorluğunun egemenliği altında kalan Avrupa ülkelerinde bir görev ve makam adı olan *Chancellor*/Şansölye -Latince *cancelarius* kelimesinden türetilmiş bir kelime- Almanya'da ve Avusturya'da ise hükümet başkanına verilen unvandır. İngiltere'de Lordlar Kamarası başkanı, adalet bakanı ve maliye bakanına (*Chancellor of the Exchequer*) verilen unvan olan Şansölye/*Chancellor*, genel anlamda, bakan, başbakan, yüksek rütbeli hâkim, rektör gibi yüksek makamlı resmi görevliyi ifade için kullanılan bir kavram olmuştur.

Hıristiyanlık sonrası Roma siyaset geleneğinde din-devlet ilişkisinde dinin belirleyiciliği söz konusudur. Bu dini etkinin hem kavramsal şema ve hem de kurumsal olarak Ortaçağ Batı yükseköğretim tarihinde başat belirleyici unsur olduğunu görmekteyiz. Nitekim ilk üniversitelerin resmi Kilise Kurumu olarak inşa edilmesi ve Kilise desteği ile varlığını sürdürmesi (Küçükcan ve Gür, 2009, s. 41) bu durumu ortaya koymaktadır.

Günümüzde modernleşme ile birlikte her ne kadar devlet karşısında dinin alanı daralma eğilimi gösterse de çoğunluk

Avrupa ülkelerinde Kilise ile yükseköğretim kurumları arasında ilişki varlığını sürdürmektedir. Örneğin, devlet ile Kilise arasında resmi bir bağ olan İngiltere'de resmi Kilise olan Anglikan Kilisesi, Oxford, Cambridge ve Durham üniversitelerinde "Üniversite Kilisesi" açma hakkına sahiptir (Rebecca, 2008, s. 153).

Böylece Ortaçağda üniversitelerin meşruiyet zeminini ve varoluş tarzını belirleyici unsur, Hıristiyanlık kültürü olmuştur. Dini bir kültür ile şekillenen ve tanzim edilen üniversite kavramının temel kavramsal unsurları olan ve orijin itibarıyla papaz ve baş papaz anlamlarına gelen rektör ve dekan yine dini bir referans ve kavramsallaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kavramsal soykütüğü çıkarıldığında, yükseköğretim yönetiminin seçim ve tayininde belirleyici iki boyutun varlığından söz edebiliriz. Birinci boyut, üniversite yöneticisinin, yüksek mevkide yer alan bir yönetici (*Chancellor*) ya da başbakan veya bakan gibi devletin egemenlik yetkisini kullanan siyasi figürlerin temsilcisi veya yardımcısı (*Vice-Chancellor*) olarak tasarlanmış olmasıdır.

İkinci boyut ise, siyasi otoritenin üniversite yöneticisine atama yolu ile devrettiği bu yetkinin kamu vicdanı temelinde meşruiyet zemini bulmasıdır diyebiliriz. Dinsel bir meşruiyet alanı da inşa eden bu kavramsal şemanın farklı yapısal bütünlükler içerisinde tarihsel örneklerine rastlamaktayız. Nitekim Anglo-sakson hukuk tarihinde *Common Law* mahkemelerinin karşısında yer alan hakkaniyet mahkemelerinin (*Equity*) başvuru mercii olan Kralın bu görevini, onun adına Kralın rahibi (Kralın vicdanın bekçisi/*The Keeper of the King's Conscience*) olarak bilinen *Chancellor* yerine getirmekteydi (Salmond, 1989; Curzon, 1968, s. 97).

Böylesi bir yetki devri ile doğrudan siyasi otoritenin başı tarafından (örneğin Cumhurbaşkanı) yapılan rektör ataması özsel anlamda siyaseten metafizik bir meşruiyet zemini yaratmanın yanı sıra bir onur ve prestij olarak değerlendirilebilir. Bu, yükseköğretimin yönetsel anlamda üniversitelerin özerkliğinin devlet aygıtınca ya da siyasi otorite tarafından kuşatılması değil, yükseköğretimin hiyerarşik olarak en üst düzeyde siyasi bir mazhariyet ile himayesini doğurur. Bu yönüyle de devlet başkanınca yapılacak olan atama, yükseköğretimin kurumsal anlamda özerkliği ve özelde akademik özgürlük açısından bir teminat olarak değerlendirilebilir.

Nitekim George Makdisi'ye göre tarihsel kökeni itibarıyla Hıristiyan Batı dünyasında on ikinci yüzyılda ortaya çıkan bir sosyal organizasyon olarak üniversiteler, dönemin dini otoritesi olan Papa ve siyasi otoriteyi temsil eden Kraldan aldığı imtiyazlar ve himaye ile varlığını sürdürmüştür (Makdisi, 2004, s. 326).

Tarihsel ve Kavramsal Çerçeve Bir Öneri: Rektör Adaylarını Belirleme/Seçme Komitesi

'Rektör Adaylarını Belirleme/Seçme Komitesi'nin, öğretim üyelerinin tercihlerinin seçim sonrası bir hesaplasmaya ve akademik özgürlükleri açısından bir kısıtlanmaya yol açması ve atanmış olan rektörün düşünsel ve kişisel tercihlerinin öğretim üyelerinin tercihlerini mahkûm etmesi gibi seçim sisteminin doğurduğu mahzurları ortadan kaldıracak nitelikte bir seçenek olabileceği kaydedilmelidir. Nitekim seçim usulünün benimsenmesinin, seçim kaygısıyla rektör adaylarının akademik değerleri ve ölçütleri zedeleyici yollara tevessülüne ve üniversitelerde kutuplaşmaya zemin hazırladığı eleştirilerine neden olmaktadır. Seçilme kaygısı ile kadro dağıtımında haksızlık yapıldığı, rektör adayını desteklemeyen öğretim üyelerinin özlük haklarının ihlal edildiği, destekleyen öğretim üyelerinin kayırıldığı ve dolayısıyla akademik ehliyet ve liyakat esasının ortadan kaldırıldığı yönünde eleştiriler gündeme gelmektedir. Seçim sisteminin benimsenmesine ilişkin bu türden eleştirilerin, ne yazık ki, demokratik kültür ve etik zaaf lar dolayısıyla ortaya çıktığı ifade edilebilir.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu doğrultusunda cari olan seçim sisteminin sıralamış olduğumuz bu mahzurlarının doğurduğu arayışlar çerçevesinde aday seçme komitesinin teşkili alternatif bir seçenek olarak öngörülebilir. Bu çerçevede müteveli heyete benzer biçimde her üniversitede 'Rektör Adaylarını Belirleme/Seçme Komitesi' oluşturulabilir. Ancak üniversitenin kurumsal yönetimini tümüyle üstelenen bir yönetsel birim olarak müteveli heyetten farklı biçimde bu komitenin yetki ve sorumluluk alanı ve çalışma süresi rektör adaylarının belirlenmesi ile sınırlıdır.

Üniversite bünyesinde teşkil edilecek olan bu komitenin üyelerinin belirlenmesinde akademik temsilin yanı sıra yerel temsilin katkısı da esas alınabilir. Bu amaçla ilgili üniversitenin bulunduğu kentin, hem kamusal hem de sivil toplum düzeyinde yerel makamlarca temsiline de kapsayan bir yapı oluşturulabilir. Bu doğrultuda üye ya da paydaş profilleri ve komitenin çalışma usul ve yöntemleri, yapılacak olan yasal değişikliğe bağlı olarak doğrudan Yükseköğretim Kurulunca belirlenebilir.

YÖK tarafından belirlenecek olan ölçüt ve usuller çerçevesinde komitenin seçeceği beş (5) ya da altı (6) rektör adayını, komite tarafından Yükseköğretim Genel Kuruluna sunulabilir. Genel Kurul da bu adaylardan ikisini (2) ya da üçünü (3), tercih gerekçelerini ve uygunluk niteliklerini belirterek Cumhurbaşkanının seçim ve atamasına arz edebilir. Öngörülen bu komitenin üyeleri her bir seçim sürecinde yenileneceğinden

öbürü, seçim süreci tamamlanınca ilgili komite kendiliğinden mülga olur. Dinamik bir biçimde her seçim döneminde yeni bir komite teşkili yoluna gidilerek doğabilecek mahzurların önüne geçilmeye çalışılır.

Ancak kısmi temsil yoluyla akademik personelin üye olabileceği ve rektör adayını belirleme sürecine bizatihi katılabileceği ya da oy kullanabileceği için komite sistemi eleştiri konusu yapılabilir. Komite usulünde rektör seçimine tüm öğretim üyelerinin iştirak etmemesi demokratik seçim usulü açısından sistemik bir zaaf noktası olarak öne sürülebilir.

Üniversite içinden ve dışından paydaşlardan oluşan ve her rektör seçimi döneminde yeniden teşkil edilen Rektör Adaylarını Belirleme Komitesi, seçimin ortaya çıkardığı, öğretim üyeleri arasında yaşanan tartışmaları bir ölçüde önleyebilir.

Dünyada Yükseköğretim Yönetiminde Modern Eğilimler

Yükseköğretim yönetimi konusunda dünyada başlıca iki eğilimden söz edebiliriz. Bunlardan ilki, Kuzey Amerika ülkelerinde yaygın biçimde benimsenen İş Yönetimi (managerial) modelidir. Diğeri ise çoğunlukla Kıta Avrupası ülkelerinde yaygın olan Meslektaşlar Yönetimi (collegial) modelidir. Bu iki yönetim modeli arasında bir ara model olarak gelişen 'girişimci' üniversite yönetimi modeli söz konusudur. Bunlardan İş Yönetimi modelinde, üniversite dışından atanan üyelerden oluşan Müteveli Heyet/Yönetim Kurulu, tam yetkili bir başkan (president) atar. Müteveli heyetin onayı ile başkan üniversite içinden ya da dışından diğ er akademik birim yöneticilerini (dekan, bölüm başkanı vd.) ve yardımcılarını atama yetkisine sahiptir. Dikey yönlendirici bir yönetim modeli olan bu sistemde akademik kurulların karar verme süreçlerindeki yetki alanları oldukça sınırlıdır (YÖK, 2007, s. 25). Bu yönetim modelini benimseyen ABD ve Kanada gibi ülkelerde Federal ya da Eyalet hükümetleri ile üniversiteler arasındaki ilişki "Üniversite Müteveli Heyeti" tarafından sağlanır. Öte yandan Meslektaşlar yönetimi veya Girişimci Yönetim modelinin uygulamalarında ise yükseköğretim kurumları çoğunlukla bir Yükseköğretim Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı veya Bilim ve Teknoloji Bakanlığı gibi bakanlıklara bağlı olarak kurulurlar (YÖK, 2007, s. 25).

Meslektaşlar Yönetimi modelinde ise sınırlı yönetsel yetkiye sahip olan yöneticilerin (rektör, dekan vd.) seçim ile belirlenmesi esası benimsenmiştir. Bu yönetim sistemi senato, yönetim kurulu, fakülte ve bölüm kurullarını işleten yatay bir yönetsel model öngörmektedir. Ağırlıklı olarak Kıta Avrupası ülkelerince benimsenen bu modelin uygulamasında yöneticilerin seçimi ve yetki paylaşımı açısından ülkelere göre kısmi

farklılıklar bulunmaktadır. Bazı ülkelerde rektör, tek dereceli seçim ile belirlenirken bazılarında iki turlu seçim öngörülmektedir. Yine seçmen kitlesi açısından da farklılık söz konusudur. Nitekim bazı ülkelerde yöneticiyi seçen kitle sadece akademik personelden oluşurken (Finlandiya ve Türkiye gibi), diğer bazılarında (Yunanistan gibi) idari personel ve öğrencilerin de dâhil edildiği daha geniş bir seçmen kitlesi öngörülmektedir (YÖK, 2007, s. 25).

Dünyada giderek yaygınlık kazanan Girişimci Yönetim modeli ise -son yıllarda Avusturya, Norveç, Danimarka, Japonya ve Güney Kore bu modele geçmiştir- yukarıda konu edindiğimiz iki klasik yönetim modelinin bir sentezi niteliğindedir. Bu modelde, çoğunluk üniversite dışından olan üyelerden oluşan bir Yönetim Kurulunun teşkili benimsenmektedir. İlgili kurul, üniversitenin idari ve mali sorumluluğu ile yönetimini üstlenmekte ve rektörü seçip atama yetkisine sahip olmaktadır. Öte yandan Üniversite Senatosu, yükseköğretim kurumunun akademik yönetimini üstlenmektedir (YÖK, 2007, s. 25-26).

Sonuç ve Değerlendirme

Cumhuriyet dönemi eğitim-öğretim politikalarımızı ve yükseköğretim yapımızı biçimlendiren ve yönlendiren dinamikler, askeri darbeler ya da müdahaleler gibi sistemi yapı bozumuna uğratici harici faktörler olmuştur.^[8] Genel anlamda bilginin ve bunun her düzeyde eğitim-öğretiminin bir gelenek işi olması gerçeğinden hareketle, söz konusu geleneği dekonstrükt edici dışsal etkenlerin tazyiki ve biçimlendirmesine maruz kalması yükseköğretimin evrensel vizyonunu yok etmesine yol açmaktadır. Bu yüzden yükseköğretim geleneğinin kendi içinde yaratıcı yenilenmesini temin edecek dinamiklerin sahici temellere sahip olması zorunludur. Söz konusu sahici temeller, yükseköğretimin universal üçlemesi olan bilgi üretme (araştırma), bilgi sunma (öğretim) ve bilgi yaymadan oluşmaktadır. Bu üçlemenin gelişimine dönük stratejilerin belirlenmesi ve eyleme dönüştürülmesi temel amaç olmalıdır. Söz konusu amacın gerçekleştirilmesinde durağanlık değil, sistem içi dönüşümün teminini sağlayacak dinamizmin varlığı zorunludur. Bu dönüşümü realize edecek aklın, yukarıda sözünü ettiğimiz yabancılaştırıcı dışsal etkenlerden ve ideolojik anlamda kayıtlayıcı rezervlerden azade olması gerekmektedir.

Yükseköğretimin temel meselelerine ilişkin yapılan tartışmaların da aktüel gerçeklikler ve verili siyasal/ideolojik koşullanmışlıklar ekseninden çıkarılıp, üniversiter vizyonun gerekli kıldığı rasyonalite düzleminde yapılması zorunludur. Zira sahici düzlemde yapılacak olan bu tartışmalar, yükseköğretimin evrensel değerlerini ve birikimini içselleştirme noktasında katkı sağlayabilir.

Aktüel gerçekliğe mahkûm edilen tartışmalar siyasal, sosyal ve akademik pragmaların muhafazasını temine yönelik bir kısır döngü yaratmanın ötesine gidemeyecektir.

Yükseköğretim yönetimine ilişkin yukarıda sözünü ettiğimiz küresel eğilimlerin kendi iç dinamikleri ve belirleyici parametreleri göz önünde tutularak yapılacak değerlendirmeler ekseninde özgün çözüm arayışlarına yönelmenin uygun olacağı kanısındayız. Bu doğrultuda, Türk yükseköğretim sisteminde egemen olan klasik kolejyal yönetim modelinin yaratmış olduğu sorunlar, müteveli sistemi ve girişimci yönetim modelinin öngördüğü temel parametreler açısından yeniden tartışma konusu yapılabilir.

Son dönemde rektör seçim ve atamalarına ilişkin olarak yapılan tartışmalarda sorgulanan noktaların başında, atama yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanının bu yetkiyi zaman zaman ilgili üniversite öğretim üyelerinin tercihlerine muhalif biçimde kullanması gelmektedir. Bundan hareketle, Cumhurbaşkanının atama yetkisi sorgulanmaktadır. Halbuki ifade edildiği üzere, anayasal sistemimizde devlet aygıtının ve icra organının başı ve tarafsız siyasal bir figür olarak Cumhurbaşkanının atama yetkisine sahip olması yükseköğretim kurumları açısından bir onur ve prestij kaynağıdır.

Yükseköğretim yönetiminin halkın siyasal tercihleri ile tanzim olan parlamento içerisinde seçilen -yeni anayasal düzenleme ile doğrudan halk tarafından seçilecek olan- tarafsız bir siyasal figür olan Cumhurbaşkanınca belirlenmesi iki açıdan büyük önem taşımaktadır. Birincisi, halk iradesinin tecellisi ile seçilerek görev ve yetkilerini kullanan Cumhurbaşkanının rektör ataması, üniversitelerin toplumsal taleplere karşı duyarlılık ve hesap verebilirliği açısından sembolik bir anlam taşımaktadır. İkincisi, Cumhurbaşkanlık makamının anayasal sistem içerisinde tarafsız siyasal bir figür olarak kurgulanması, üniversitelerin akademik özgürlük ve özerklik açısından en üst düzeyde himaye görmesine imkân tanımaktadır.

Somut biçimde, rektör seçim ve atamalarında öngörülen müteveli heyet sisteminin benimsenmesinin, içine kapalı bir yapı arz ettiği öne sürülen yükseköğretim kurumlarımızın ülkenin ekonomik, sosyal ve toplumsal taleplerine karşı duyarlılığını artıracak bir alternatif olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda bu alternatif, özellikle son dönemde bütün ülke çapında yükseköğretim kurumlarının sayıca çoğalması merkezîyetçi yönetim algısının yarattığı bir takım yönetsel zafiyetleri giderme noktasında çözüm üretebilir. Üniversitelerin konumlandığı yerel çevrenin özgül değerleri ve beklentileri doğrultusunda bir yükseköğretim yönetimi stratejisinin benimsenmesi noktasında müteveli sistemi ciddi bir alternatif olabilir.

[8] Örneğin 1980 darbesi sonrası yükseköğretim sisteminde yaşanan köklü değişim ve 28 Şubat süreci sonrası gerçekleştirilen sekiz yıllık kesintisiz eğitim gibi. *Bkz.*, Tekeli, İ., 2003, s. 28.

Ancak mütevelli heyetin seçimi ya da teşkili, sözünü ettiğimiz bu akademik açılım ve beklentilere cevap verebilmesi açısından önem taşımaktadır. Mütevelli heyetin belirlenmesi sürecini tayin edecek yasal çerçeve bu amaca hizmet edecek bir şekilde tanzim edilmelidir. Mütevelli heyetin teşkiline ilişkin yukarıda konu edildiğimiz öneriler bu amacın uzağına düşmektedir. ABD’de bazı eyaletlerde uygulama modeli bulunan mütevelli heyetin halk tarafından seçildiği görülmektedir. Bu meyanda özellikle söz konusu ülkedeki uygulamanın veya sistemin işleyişinin ciddi bir analizi zorunludur.

Ayrıca bu yönetim modelinin, ülkemizde uygulama örneklerini oluşturan vakıf yükseköğretim kurumlarındaki yönetsel tecrübe çerçevesinde eleştirelilikle tartışılması gereklilik arz etmektedir. Toplumsal talepleri ve yerel beklentileri de hesaba katarak üniversite vizyonunu gerçekleştirmede yönetsel bir araç olarak tasarlanan mütevelli heyetin, akademik vizyonu baskılayan oligarşik bir yönetime dönüşme riski de bu tecrübeler çerçevesinde tahlil edilmelidir.

Sonuç olarak, daha önce de ifade edildiği üzere dünyada yükseköğretim vizyonundaki küresel gelişmeler ve eğilimler doğrultusunda şekillenen yönetim algısı iki ana ve bunların sentezi olan bir ara model sunmaktadır. Doğaldır ki, bu modellerin uygulaması tek tip değildir. Bu eğilimler ve modeller, üreteceğimiz yeni sistem önerilerinde temel hareket noktası olabilir. Ancak ortaya koyacağımız model, yükseköğretim tarihimizin harici müdahaleler ile kesintilere uğrayan ve sahici bir gelenek üretmesine imkân tanımayan tecrübelerden ders çıkararak, ülkemizin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına odaklanmış özgün bir alternatif olmalıdır.

Kaynaklar

- Ataunal, A. (1993). Cumhuriyet döneminde yükseköğretimdeki gelişmeler. Ankara: MEB Yükseköğretim Genel Müdürlüğü Yayını.
- Ayni, M. A. (2007). Darülfünun tarihi. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Curzon, L. B. (1968). English legal history. London: AMS Press.
- Doğramacı, İ. (2007). Türkiye’de ve dünyada yükseköğretim yönetimi. Ankara: Meteksan.
- Dölen, E. (2009). Türkiye üniversite tarihi - 1. Osmanlı döneminde Darülfünun, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Günay, D. (2008). Vakıf üniversitesi statüsü ile kalite güvencesi ve akreditasyon ilişkisi, E. Bircan (Ed.) *Türkiye’nin 2023 Vizyonunda vakıf üniversiteleri* (s. 264-275). Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Gürüz, K. (2008). Yirmibirinci yüzyılın başında Türk Milli Eğitim Sistemi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hatipoğlu, T. (2010). Rektör seçimleri. *Taraf Gazetesi*, 01.07.2010.
- İhsanoğlu, E. (2010). Darülfünun: Osmanlı’da kültürel modernleşmenin odağı. İstanbul: IRCICA Yayınları.
- Küçükcan, T. ve Gür, B. S. (2009). Türkiye’de yükseköğretim: Karşılaştırmalı bir analiz. Ankara: SETA Yayınları.
- Mutlu, L. (2009). Devlet ve vakıf üniversiteleri rektör seçiminin önemi. İstanbul.
- OECD (2003). Changing patterns of governance in higher education. Chapter 3.
- Catto, R. ve Davie, G. (2008) İngiltere. Köse, A. ve Küçükcan, T. (Ed.) *Avrupa Birliği Ülkelerinde din-devlet ilişkisi*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Salmond, J. (1989). Salmond’s jurisprudence Lahore: Islamic Book Service.
- Tekeli, İ. (2003). Eğitim üzerine düşünmek. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Tekeli, İ. (2010). Tarihsel bağlamı içinde Türkiye’de yükseköğretimin ve YÖK’ün tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- YÖK (2007). Türkiye’nin yükseköğretim stratejisi. Ankara: YÖK.